

איסור "בל תוסיף" לאור הקשרו בתורה

א. איסור "בל תוסיף" והקשרו בתורה

איסור בל תוסיף מופיע בתורה פעמיים. בראשונה בפרשת "וואתחנן" (דברים ד', א-ד): "וַעֲתָהּ יִשְׁרָאֵל שְׁמַע אֶל הַחֲקִים וְאֵל הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אֲנִי מְלַמֵּד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תַּחֲיוּ וּבְאַתֶּם וַיִּרְשְׁתֶּם אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נָתַן לָכֶם: לֹא תִסְפוּ עַל הַדְּבָר אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם וְלֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ לְשִׁמּוֹר אֶת מִצְוֹת ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם: עֲיִינֵיכֶם הִרְאִיתֶם אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּבַעַל פְּעֹר כִּי כָל הָאִישׁ אֲשֶׁר הִלְךְ אַחֲרָי בַּעַל פְּעֹר הִשְׁמִידוּ ה' אֱלֹהֵיכֶם מִקְרָאָה: וְאַתֶּם הַדְּבָקִים בְּה' אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כָּלְכֶם הַיּוֹם..."

ובשנייה בפרשת "ראה" (דברים י"ב, כט - לא, וי"ג, א. פסוקים אלו מהווים פרשייה אחת שלמה): "כִּי יִכְרִית ה' אֱלֹהֵיכֶם אֶת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אִתָּהּ בְּאֶשׁ לְרִשְׁתָּ אוֹתָם מִפְּנֵיךְ וַיִּרְשְׁתָּ אוֹתָם וַיִּשְׁבַּת בְּאֶרְצָם: הִשְׁמַר לָךְ פֶּן תִּנְקֹשׁ אַחֲרֵיהֶם אַחֲרֵי הַשְׁמָדָם מִפְּנֵיךְ וּפֶן תִּדְרֹשׁ לְאֱלֹהֵיהֶם לְאִמּוֹר אֵיכָה יַעֲבֹדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱשֶׂה כֵן גַּם אֲנִי: לֹא תַעֲשֶׂה כֵן לְה' אֱלֹהֵיכֶם כִּי כָל תּוֹעֵבֹת ה' אֲשֶׁר שָׁנֵא עָשׂוּ לְאֱלֹהֵיהֶם כִּי גַם אֶת בְּנֵיהֶם וְאֶת בְּנֹתֵיהֶם יִשְׂרְפוּ בְּאֵשׁ לְאֱלֹהֵיהֶם: אֶת כָּל הַדְּבָר אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם אוֹתוֹ תִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת לֹא תִסְרֹף עָלָיו וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ."

גדרי מצוות "בל תוסיף" זוקקים עיון רחב, ואין בכוונתנו להיכנס לעיון זה. רצוננו להאיר את שורש המצווה מתוך לימוד הקשרה בתורה. מעיון בפסוקים לעיל נראה שבשני המקומות איסור "בל תוסיף" סמוך לאזהרת עבודה זרה. בפרשת "וואתחנן" מעוררת התורה ומזרות שלא לגרוע ולהוסיף על מצוות התורה שהרי ראיתם מה עשה הקב"ה לאלה שזנו אחר בעל פעור. בפרשת "ראה" מובא איסור "בל תוסיף" כהנגדה לדרכי העבודה זרה. עלינו להישמר שלא לילך¹ בדרכי עבודה זרה, שהרי הגיעו עד דיוטא תחתונה

1. הראשונים נחלקו בשאלה האם כוונת התורה לעבודת ה' בדרכי העכו"ם הטמאות או לעבודה זרה ממש. הרמב"ן ביאר שכוונת הפסוקים להזהיר שלא לעבוד את ה' בדרכי העכו"ם הטמאות, ואילו רש"י (ע"פ ה"גור אריה") ביאר כוונת הפסוקים לעבודה זרה ממש. אמנם עיין ברא"ם שהסביר דברי רש"י באופן אחר, ואכמ"ל.

של שרפת בניהם לאלוהיהם, אלא אל תוסיף ואל תגרע. צריך בירור מה ראתה תורה לקשור בין טומאת העבודה זרה, באופן הזר והגס שלה, לאיסור שעניינו לכאורה דק. הקפדה לקבל את התורה כתמימה ושלמה, ולא לחרוג אף במעט.

הדבר דומה לצייר המעתיק דבר במדויק ומוזהר שלא לחרוג אף במעט מהמקור, שהרי ראה מה קרה לצייר פלוני שצייר סוס במקום פרה!!² אמנם יש מקום ליישב הדבר על דרך המוסר, שפתח קטן בחוק אחריתו פתח שעגלות וקרונות נכנסות בו, אולם אנו ננסה לחשוף תוכן פנימי יותר. ראשית נעיין בקשר בין ע"ז בכלל לאיסור "בל תוסיף", ולאחר מכן, נעיין בשורשי הע"ז המסוימות שהוזכרו - שורש טומאת בעל פעור ושורש טומאת שריפת הבנים - כדי לחשוף מהו הרעיון הפנימי המובע ע"י הקשר בין "בל תוסיף" לע"ז הנ"ל.

ב. אין משמעת לחצאין

איתא בבבא קמא (לח, ע"א, וש"נ): "אמר ר' חנינא: גדול המצווה ועושה ממנו שאינו מצווה ועושה".

המפרשים עמלו בכמה דרכים לבאר מדוע העושה בציווי, מתוך חובה, גדול יותר מזה המתנדב. יש שפירשו דבר זה על פי הכלל של "לפום צערא אגרא", כלומר ככל שאדם משקיע, מצטער ועמל על עשיית מצווה מסוימת, כך שכרו גדול יותר.

המצווה מצטער יותר בעשיית המצווה משום שאין לו פת בסלו, ולכן מרגיש לחץ וחוסר נוחות בקיום, ביודעו שהפסד המצווה הוא הפסד משמעותי, בניגוד למתנדב שאם לא יעלה בידו אין הדבר משמעותי שהרי אינו חייב³.

2. עיין עיונים לספר דברים לנחמה לבוביץ, עמ' 53: "מה עניין עבודת בעל פעור לעניין איסור תוספת ומגרעת במצוות ה', וכי הליכה אחרי בעל פעור תוספת ומגרעת בחוקי המצווה היא? והלא אינה אלא עקירת כל התורה כולה, שהרי המודה בע"ז ככופר בכל התורה כולה!". עיי"ש שהביאה דברי הראב"ע בנידון שקישר הפסוק ללפני פניו, ועי"ע בספורנו וב"כלי יקר" על אתר. ואכמ"ל.

3. עיין קידושין לא, ע"א, תוד"ה גדול, וניתן לבאר עוד דהמצווה צריך לכבש את יצן החופש הקיים בו, דאין נח לאדם לעשות דברים בעל כורחו. וראוי להעיר דכאשר משה מוכיח את בני ישראל על הסכמתם המהירה למינוי שופטים (דברים א', יד), מבאר רש"י מדוע היה עליהם לסרב בהאי לישנא: "החלטתם את הדבר להגאתכם, היה לכם להשיב, רבינו משה ממי נאה ללמוד ממך או מתלמידך? לא ממך שנצטערת עליה!...". הרי שלא ציין במעלתו של משה אלא זה שנצטער על התורה.

יש שפירשו הטעם מצד שהמצווה מתאימה למצווה, כלומר עיקר השפעתה בכך שהאדם מוציא לפועל את כוחותיו הפנימיים ע"י מעשה שמתאים לר⁴. זה שאינו מצווה אינו בנוי נשמתית לאותה מצווה, ולכן אין היא פועלת עליו באותו אופן.

באופן אחר פירש הטעם בפירוש המיוחס לר"י הזקן (קידושין ל"א, ע"א) זה לשונו:

"...שהוא מפני שמצווה ומקבל מרות המצוות עליו".

נראית כוונתו דעיקר הקדושה שאנו מתקדשים ע"י המצוות היא בעצם היותנו בטלים כעבדים לרצונו יתברך. עצם היותנו סרים למשמעתו. כאשר הקב"ה אינו מצווה אותנו ממילא אין אנו מביעים במעשה את היותנו סרים למרותו, ועיקר הקדושה חסרה⁵.

על פי זה נראה לומר שבקושרה את איסור "בל תוסיף" לע"ז רצתה תורה ללמדנו עומק הפגם שבסטייה קלה ממצוות התורה. אילו עיקר הקדושה שבמצווה היה בערך המוסרי אלוקי שהיא מבטאת היה מקום לומר שגם אם הייתה סטייה מכוונת, סוף סוף חלק מהראוי להיעשות נעשה. גם מי שהחליט לתקוע בשופר כמצווה במשך שלושה ימים, סוף סוף תקע בשופר בראש השנה.

למדנו מדברי הר"י הזקן שאין הדבר כך, אלא שעיקר הקדושה שבמצווה היא בקבלת עול מלכות שמיים, והתוקע גי ימים כמצווה לא קיבל עליו עול זה. בעניין זה ניתן לומר - אין משמעת לחצאין. חומרת האיסור "בל תוסיף" אינה בכך שפרצה קטנה עלולה להביא לפרצה גדולה, אלא בכך שכבר כעת, מהותית, הפירצה גדולה עד מאוד. האיסור המבטא יותר מכל את החובה להישמע לה' הוא האיסור לעבוד

4. עיין בהרחבה בדברי המהר"ל, תפארת ישראל פ"ז, על האופן שבו פועלות המצוות עלינו : "...וזהו פירוש ומה איכפת להקב"ה בין שוחט מן הצוואר לשוחט מן העורף, כי בודאי מצד עצם הפעולה אין חילוק, רק שבכך ראוי אל המקבל לפי הסדר השכלי. והתבאר לך שאל יאמר האדם כי המצוות הם שהי' יתברך רוצה השחיטה בעצמה, רק מפני שהשחיטה הוא מעשה שראוי אל האדם סדר זה, לא מצד עצם השחיטה...". כלומר הגדרת הטוב שבמצווה אינה עצם המעשה, אלא התאמתו ונביעתו מתכונתו הטבעית של עושהו. ועיין בדבריו חידושי אגדות, קידושין לא, ע"א: "...כי המצווה לישראל שייכת יותר, שהרי מצווים עליו כי הם מוכנים יותר למצווה, אבל מי שאינו מצווה ועושה, מפני שאינו מצווה ועושה אינו מוכן כל כך למצווה...".

5. עי' בהרחבה בדברי המהר"ל - גור אריה, ויקרא כ"ג, כב. וב"תפארת ישראל" פ"ז דן בשיטת הרמב"ם שיש פרטי מצוות שאין להם טעם וכל תכליתם במשמעת שבהם, ואמנם דחה דברי הרמב"ם, אולם ודאי שצד המשמעת נשאר עיקרי.

עבודה זרה. מי שאינו מקבל על עצמו את מערכת המצוות כצורתה, וממציא לעצמו מערכת מצוותית שונה, ולו במעט, אינו שונה מהותית ממי שעובד ע"ז. שניהם אינם מקבלים עול מלכות שמיים עליהם.

ג. קסמה של עבודה זרה ובל תוסיף

העירני ידידי ר' נתנאל עמנואלוב נ"י להעמיק טפי בקשר שבין ע"ז בכלל לאיסור "בל תוסיף". כשאדם עושה לעצמו אל הוא חייב בהכרח גם ליצוק לתוכו תוכן.

התוכן בא מהאדם עצמו, מרצונותיו ומאווייו הכמוסים. בעוד שלאדם עצמו ישנן עכבות, הרי שברגע שהדבר מיוחס לאל ניתנת גושפנקא הקוראת דרור גם ליצרים היותר אפלים. מעתה הדבר אינו תלוי בדך - שורשו אידיאל, כורח, מצווה אלוהית. לכן אנו מוצאים תרבויות רבות שבתן ע"ז קשורה קשר עמוק עם שחרור יצרים גס. חז"ל בטאו עניין זה בקצרה (סנהדרין סג, ע"ב): "אמר רב יהודה אמר רב: יודעין היו ישראל בעבודת כוכבים שאין בה ממש ולא עבדו עבודת כוכבים אלא להתיר להם עריות בפרהסיא". עבודת הכוכבים נתנה גושפנקא להתפרקות יצרית.

הצורך להוסיף ולגרוע, תוך יחוס הגריעה או ההוספה לרצון האל, נובע גם הוא מהרצון להתאים את התורה לצורך האישי או הכללי, בין זה הייצרני ובין זה היידיתי⁶. בכך מהווה איסור זה בשורשו ע"ז ממש⁶.

כדי ללמדנו עד לאיזה שפל תחתון יכול להגיע מי שבונה צו אלוקי בהתאם למחשבתו וצרכיו, קשרה תורה "בל תוסיף" לע"ז בזויות במיוחד - שריפת הבנים ובעל פעור. ללמדך - אין התאמת התורה, כביכול, לחיים ולדור, גורמת לחיים, אלא אדרבה - למוות ולביזיון.

ד. שורש טומאת בעל פעור

מעתה נעבור לעיון במהות הע"ז המסוימות שהוזכרו בהקשר ל"בל תוסיף". גרסינן בסנהדרין (סד, ע"א): "תנו רבנן: מעשה בסבטא בן אלס שהשכיר חמורו לנכרית אחת, כיון שהגיעה לפעור אמרה לו: המתן עד שאכנס ואצא. לאחר

6. נראה שניתן ללמוד על מרכזיותו של איסור בל תוסיף גם מתוך קישורו לחטא אדם הראשון. חווה הוסיפה על הציווי ואמרה שהי אמר לא לגעת בעץ. לפי שהוסיפה באה לידי גירעון. תכלית החוספה הייתה להביאה לדרכי חיים - וודאות של הרחקה מהעץ, וסופה שהביאה אותם לדרכי מיתה בגלל היותה הפיכת רצונם הפרטי לרצון אלוקי.

שיצאה אמר לה: אף את המתיני עד שאכנס ואצא. אמרה לו: ולא יהודי אתה? - אמר לה: ומאי איכפת לך. נכנס, פער בפניו, וקינח בחוטמו, והיו כומרין מקלסין לו: ואומרים: מעולם לא היה אדם שעבדו לזו בכך".

מתוך עיון בגמרא נראה שאותו עובר עבירה ירד לשורש טומאת פעור, שהרי שיבחוהו הכמרים שמעולם לא עבדו אדם באופן כה מושלם. רי חיים שמואלביץ ("שיחות מוסרי", פנחס תש"ב) מבאר הדבר. טומאת פעור אינה להתריז בפני העבודה זרה בלבד, אלא לבזות אותה. כל מה שמבזין אותה יותר, עבודתה משובחת יותר. וזה שחידש אותו עובר עבירה שלא הסתפק בהתרזה גרידא, אלא ירד לשורש הדבר ופרץ כל הגדרים בביזוי. החידוש בדבר הוא שאף עובדי האלילים מחויבים לשיטתם בכבוד אליליהם, לבד מאנשי פעור שאין כל ערך שהינם כפופים לו, וכל הגדרות פרוצות בפניהם. על פי זה מבואר הקשר לאיסור "בל תוסיף". עיקר עניינו של האיסור הוא שמירת גדרים בעוד שעיקר עניינה של טומאת פעור היא פריצת גדרים.⁷

באופן נוסף ביאר עניינו של פעור הרב אוריאל עיטס. ("כתנות אור", עמ' 81). מגדרי הצניעות בעם ישראל היותם צנועים בבית הכיסא. בברכות סב, ע"ב דנים חז"ל בצניעות המיוחדת שהיתה בשאול. זה לשון הגמרא: "ומאי היא (הצניעות)? - דכתיב (שמואל א' כ"ד) ויבא אל גדרות הצאן על הדרך ושם מערה ויבא שאול להסך את רגליו. תנא: גדר לפנים מן גדר, ומערה לפנים ממערה. להסך - אמר רבי אלעזר: מלמד שסך עצמו כסוכה. (רש"י - שסיכך רגליו בצגדיו כסוכה)". כפי שעולה מהגמרא אין עניינה של הצניעות הסתרת עשיית הצרכים מעיני אחרים, אלא גם מעיני עצמו. דבר זה בא לידי ביטוי גם בפסק ה"שולחן ערוך" (אורח חיים ג', סעיף ב'): "ייהא צנוע בבית הכיסא ולא יגלה עצמו עד שישב". וכן בהגדרת הצנוע כזה שנפנה בלילה במקום שנפנה ביום (שם, סעיף י"ב). שורש העניין הוא ההבחנה שלא כל מה שכלול במעשה האדם הטבעי, מגדיר את זהותו הפנימית.

הצדדים החומריים הנמוכים הינם הכרח בל יגונה, אולם אינם קשורים

7. מעלת הביאור הנוסף אותו נביא להסבר הקשר שבין פעור לשריפת הבנים היא שאינו זוקק שני הסברים נפרדים, אחד לקשר בין "בל תוסיף" לפעור ואחד לקשר בין "בל תוסיף" לשריפת הבנים, אלא מבאר העניין באופן שהסבר אחד משלים את חברו, וכפי שיבואר לקמן.

להגדרת זהותו הערכית והאידיאלית של האדם.
עובדי פעור, שהיו פוערין ומתריזין לפניו, ביטאו את דעתם שכל מה שנוצר ע"י האדם שייך לזהותו.
"בגסותו, תופס האדם את צרכיו, לא כפסולת שבו, אלא כחלק בלתי נפרד מזהותו, וככזה הוא עומד לפני אלילו ועובדו".
בהמשך המאמר יתברר לאור הסבר זה הקשר בין איסור "בל תוסיף" לטומאת פעור.

ה. שורש טומאת שריפת הבנים

אלו דברי ר' מרדכי יוסף מאיזביצה: ("מי השילוח" ח"ב, פרשת אחרי מות) - "ומזרעך לא תיתן להעביר למולך"⁸ - היינו שהעכו"ם עובדים בכוח זה שאין אהבה יותר עוד מאהבת אב לבן, והעכו"ם מראים שאינם רוצים להיות משועבדים לזה הכוח... אכן ה' יתברך... שרוצה בזה האהבה שהאב אוהב לבן...".
כוונת דבריו, לעני"ד, שהשורש של טומאת שריפת הבנים הוא ביטול מוחלט של הנטיות האנושיות. גם האציליות והטהורות שבהן, גם הפשוטות ביותר שבהן שכל בן אנוש, ולו השפל ביותר חי וחווה.
לא כך דרכה של תורה. בגמרא נאמר (בי"ב טז, ע"א): "ברא הקדוש ברוך הוא יצר הרע, ברא לו תורה תבלין".
לשון תבלין משמע שאין יצר הרע נמחק ונשבר אלא מתובל ע"י התורה ומביא ברכה.

על דרשת חז"ל בסוף מסכת ברכות - ואהבת את ה' אלוקיך בכל לבבך - בשני יצריך, ביצר טוב וביצר רע, ביארו תלמידי ר' יונה (מד, ע"ב בדפי הרי"ף): "...עוד נוכל לומר שיצר הטוב הוא מידת הרחמנות וכיוצא בזה, ויצר הרע נברא לאכזריות, וכשאדם אינו מרחם על הרשעים והוא אכזרי להם נמצא שהוא עושה מצווה גדולה ועבודת ה' עם יצר הרע".

נראה מדבריהם שאין נטייה אנושית שהיא רע מוחלט.
עבודה ביצר הרע היא השימוש במידות שדרך כלל משמשות לרע, לדבר טוב. כלומר - באדם יש יצרים ונטיות רבות. יצר שדרך כלל משמש לטוב, כגון חסד, נקרא טוב, ויצר שדרך כלל משמש לרע כגון אכזריות, נקרא רע. המתאכזר על אכזרים הוא העובד את ה' ביצרו הרע ע"י שניתב אותו לאפיק בו יש לו מקום.

8. אין בכוונתנו לטעון שישנה זהות בין המולך לשריפת הבנים. ייתכן שכן וייתכן שלא. החינוך (מצווה ר"ח), כתב בביאור האיסור לתת מזרענו למולך: "ודעת הרב רש"י ז"ל והרמב"ם ז"ל שלא היה שורפו אלא העבודה הייתה להעבירו לבד, ומכיוון שהעבירו כמו שהיה דרכם להעבירו חייב. ודעת הרמב"ן ז"ל שהיה מעבירו בלהב עד שהייתה נשמתו יוצאת". מ"מ הביאור שכתב "מי השילוח" ודאי נכון לשריפת הבנים.

הרב קוק מדגיש חשיבות אמון האדם בעצמו ב"אורות התורה" (פרק י"א פיסקה ב): "האדם הישר צריך להאמין בחייו, כלומר שיאמין בחיי עצמו והרגשותיו ההולכות בדרך ישרה מיסוד נפשו, שהם טובים וישרים, ושהם מוליכים בדרך הישרה. התורה צריכה שתהיה נר לרגלו, שעל ידה יראה את המקום ששם הטעות עלולה, שלפעמים תתע הנפש בתוהו לא דרך...".

ו. "בל תוסיף" מאיר בתווך שבין השכת פעור לחשכת שריפת הבנים

לאור מה שנתבאר לעיל נראה שהעבודות הזרות האמורות מייצגות שני קטבים המאפיינים את האנושות שאינה זוכה להדרכתה של תורה משמיים. אין פירוש הדבר שהאנושות נגועה באותן עבודות זרות בהבט הקיצוני שלהם, אולם התפיסה שבשורשם מצויה במעשי בני האדם. מחד, תתכן גישה המעצימה ומאלילה את האנושיות. כל נטיה טבעית המצויה באדם קדושה. קבל אותו כמות שהוא. זהו השורש של טומאת בעל פעור. מאידך, תתכן גישה המתייאשת מהטוב האנושי ואינה מאמינה אף ברגשות האנושיים הפשוטים ביותר, כמו אהבת אם לבנה. זהו השורש של טומאת שריפת הבנים.

החינוך, מצווה תנ"ד, כתב בביאור טעמה של מצוות "בל תוסיף": "משרשי המצווה, כי האדון המצווה אותנו על התורה ברוך הוא בתכלית השלמות, וכל מעשיו וכל ציוויו שלמים וטובים והתוספת בהם חסרון וכ"ש הגירעון, זה דבר ברור הוא"⁹. כלומר - הנקודה אותה מדגיש איסור "בל תוסיף", מעבר לעצם החיוב הפשוט לקיים מצוות, הוא שמערכת המצוות הינה מערכת מושלמת, "סגורה", בלעדית, ואינה זקוקה לעיטורים אנושיים שלנו. כל פעולה אנושית מודרכת ע"י תורה.

כוונת התורה בהביאה איסור זה בהקשר בעל פעור מחד, ושריפת הבנים מאידך, להצביע על הסכנות הקיימות כאשר אדם זונח מערכת מוסרית אלוקית ומשתמש בשכלו ללא הכוונה.

סכנת העצמת האנוש ושכחת "מאין באת מטיפה סרוחה", וסכנת היאוש וחוסר האמון ב"אלוקים עשה את האדם ישר".

9. עיין "הגות בפרשיות התורה", עמ' 729: "יסודו של דין זה הוא כי תורתנו הקדושה היא שיא השלמות, ולכן כל תיקון בידי אדם רק גורע. מבהיר את העניין המלבי"ם ז"ל בהתורה והמצווה. דבר שלם אינו סובל תוספת ומגרעת, כמו גוף בעל חי שאינו נקרא תמים, אלא אם אין בו חסר או יתר. אם לאו הרי הוא בעל מום...".